

Пригоди літнього дня

Євген Гуцало

— Тату, житом пахне,— мовив Дениско, йдучи слідом за батьком.

— Та чую, чую...

Польова стежка вела їх усе далі й далі. Хвилі достиглого жита важко бігли повз них, і Де-нискові здавалось, що ось ця найвища хвиля підхопить і понесе на своєму верху, а він, Дениско, летітиме на ній, як полетів отой білий, із темно-гарячими цятками на крилах, метелик. І в передчутті польоту-плавби Дениско аж очі примружував, і ставало всередині лоскотно й солодко. Хотілося набрати в груди якнайбільше польового пахучого повітря — й закричати від захвату, від радості.

— Тату, а чого воно пахне? — запитав Дениско. Але запитав тихенько, так, щоб не почув батько, бо той завжди сердиться на такі запитання, начебто на них не можна відповісти.

Зірвав поміж зеленкуватими житніми стеблами, що наче просвічувались проти сонця, дрібненьку квітку, пелюстки якої наполовину рожеві, наполовину жовті, й так само тихенько запитав:

— А чому ця квітка ряба?

Згодом іще питав щось, але питав тихенько, наче не в батька, а сам у себе, й осміхався на свої запитання — весело або ж невдоволено.

Батько зранку взяв його в поле, щоб походив разом із ним та подивився.

Вони обійшли вже чимало, кілька разів сідали відпочивати.

Дениско випив майже всю воду, яку набрали в баклажку, й тепер у батька на паску висіла та баклажка майже порожня, ледь-ледь вода бовталась на денці.

— Збирається на грозу,— сказав батько, витираючи лице. Повітря й справді було парке та густе, хоч ножем край. І від польових пахощів терпке. Вже над селом висіла чорна хмара, велетенська, на півнеба, й де-не-де на ній видні-лись провалля, в яких наче клубочився білуватий морок.

— Ану прудкіш до посадки,— сказав батько.— Там переждемо...

Й вони хутенько подались через жита. І якось наче одразу потемніло над ними, хоч більша частина неба zostавалась чиста; поле теж насупилось, і тепер по ньому котились не світлі хвилі, а сірі. Й коли Денискові раніше хотілось, щоб його підхопило й понесло по хвилях, то тепер побоювався, бо могло ж схопити, закрутити в тому вирі, втопити... Але темнішало, й хвилі потроху вляглися, поле грізно примовкло в передчутті грози, шквалу, бушовиська.

Перші краплі дощу м'яко пробігли по стежці, коли вони з батьком уже ступили під верховіття молодих дубів. Пробігли по стежці, далі ж тихесенько зашелепотіли по листю, й те шелепотіння густішало й густішало. Наче спочатку по листю хутенько шастали поодинокі дрібні створіння, та ось їх побільшало, вони кинулися натовпом, і їхні босі ноги залопотіли зі сказеною швидкістю.

Просто над головами раптово затремтіла біла, з синюватим одсвітом, блискавка, вона розгалужувалась, потім згасла — й зразу ж розколовся грім, падаючи на посадку, на поле.

Батько поклав руку Денискові на голову й зазирнув йому в очі.

Денискові ж було не страшно. Прислухався до шуму грози, приглядався до того, як угорі важко й грізно сунуть хмари, як неподалік хвилюється житнє поле, чекаючи, коли гроза вгамується. А вона втихла відразу — вже не лопотіло над головою дрібними босими ніжками по листю, а тільки скапувало донизу великими краплинами, яких усе рідшало й рідшало. Ось краплини на коротку мить засвітилися, мокре листя й трава заіскрилися гострими вогниками — це виглянуло сонце. Й знову заховалось, одібравши в природи її веселу усмішку.

Денискові кортіло запитати в батька й про грім, і про блискавку, бо вважав, що той має все знати, тільки ж береже в таємниці. Так само батько знає, чому жито пахне, чому одна квітка має два кольори...

Вийшли з посадки — і сонце знову виглянуло, й тому що світ увесь заблищав навколо них, то очі сліпли, доводилося примружуватися. Ступали по споришу обіч стежки, яка по згірку вела вниз, і скоро в яру перед ними ясно засиніла озерна вода, оторочена з боків очеретом і лепехою, а на березі паслись коні... Жита, дене-де прибиті грозою, залишилися ззаду, тепер вони йшли по луговій траві, й чим далі йшли, тим м'якша й вища ставала під їхніми ногами трава, а земля ледь-ледь здригалась, наче лежала на хисткому драговинні.

При вході в курінь, складений з уже зів'ялих гілляк, прикритих зверху зовсім свіжими, лежав дядько й дивився, як вони наближаються. Стара сорочка на ньому розхристалась, одкривши жилаву шию, зарослі груди, на яких витатуйовано морський кортий. Дядько дивився пильно, некліпливо й наче аж сердито.

— Здрастуйте,— привітався батько.

Й дядькове лице раптом розпливлося в усмішці, очі пом'якшали, й він відповів лагідним голосом:

— Доброго дня. — І зразу поцікавився: — А де ви ховались від грози, що й не змогли?.. Бо я в своїй норі пересидів...

— А ми в посадці...

— Ви знаєте, Петре Кононовичу, що я в нашій посадці бачив лиса позавчора? Ви часом нічого не вгледіли? — Дядько сів при вході в курінь, висунувши ноги надвір.

Батько відповів, що не бачив, а Дениско по-думки дорікнув собі, що не здогадався поміж кущів дивитись, може б, теж угледів лиса, а то все вгору та вгору дивився.

— А сьогодні, якраз перед грозою,— знов заговорив дядько,— таке сталось... Отой будяк бачите?.. Біля того будяка сів шуліка. Я придивився, а він у пазурах тримає курча. Вже ласувати хотів, то я закричав, а потім і дрючком кинув, щоб відбити здобич. То що ви думаєте? Він преспокійно злетів, але курча взяти не забув... Ви мені скажіть, де він таке мале міг доп'ясти?.. В нашому селі вже величенькі, наче ні в кого дрібноти нема.

— Чи ви знаєте? — всміхнувся батько. — Може, яка баба з інкубатора принесла, от він і поцупив.

Батько зігнувся, витягнув із куреня жмуток сухого сіна, вмовстився на ньому. А Дениско вайлуватою ходою, щоб на нього й уваги не звертали, подався до гіллястого будяка.

Обійшов довкола, приглядаючись... Хоч би який слідочок! Жаль стиснув йому груди; дивився по боках, дивився вгору, вистежуючи шуліку, але того й слід прохолов давно...

Дядько вже розказував інше:

— Чули таке? В Кашперівці голова колгоспу розвів ондатр по озерах, то дітлахи що зробили? Вони сітками почали виловлювати їх! Шкурка ж із неї, з тої ондатри, дорога...

Й докірливо подивився на Дениска, наче то він, Дениско, винищив кашперівських ондатр. І хлопець одвернувся, бо несила дивитися в дядькові очі — пронизливі й темні.

— Риба водиться? — запитав батько і кивнув головою на очерети й на шматок водяного дзеркала, що блищало між ними.

Дядько, не відповівши, встав, зайшов за курінь — і за якусь хвилю простягнув два горіхові вудлиська з білими жилками, що звивалися згори вниз, а потім знизу вгору.

— Ловіть... Зваримо юшку...

Батько глянув на нього так, наче роздумував. Потім хутенько звівся, взяв вудочки.

— А де тут черв'яків можна накопати?

— Онде, бачите? — й дядько показав на вивернуті неподалік брили чорної лугової землі. — А рибу ловіть з верби, що лежить на березі. Поопускаєте ноги в воду й ловіть...

Скоро, накопавши черв'яків, уже й справді сиділи вдвох на поваленій вербі. Видно, звалилась давненько, бо гілля пообгнивало, й зісподу вона теж була поточена водою. А зверху, либонь, чимало посиділо рибалок, бо витерли стовбур, а ^к блищав.

М'яке після грози повітря — свіже й ніжне. Зелень навкруги помолодшала, вода стала прозоріша, а коли дивитись туди, на середину озера, то наче аж синіша. Десь далеко, вже за обрієм, важкувато й сито перевернувся грім, потім буркнув щось добродушне — й затихло. Прилетів метелик, умовстився на листку лепехи, потрем-тїв-потремтїв на ньому й послався-посотався геть низько, над самісінькою поверхнею...

— Е-е, не ловиться чомусь, — мовив батько. Бо прокапаріли вже чимало, а хоч би одненький поплавець здригнувся.

Дениско позирав на обрій, над яким чорною бровою все ще супилася здаленіла хмара. А як глянув на озеро, то спершу й не втямив нічого: щойно лежало дві вудочки, сперті на стовбур верби, а тепер тільки одна. Де ж друга? Друга вже пливла поміж лепешкою, залишаючи за собою пругкі вусики слідів, що розходились, танучи...

— Тату! — закричав перестрашено. — Вудку вкрало!

Батько наче пробудився з дрімоти. Обличчя застигло від здивування, і він навіть уперед подався, наче отак одягнутий хотів у воду кинутись.

Дядько від куреня застеріг, що в них сталося щось, і хутенько причимчикував на берег. Побачив вудлисько, що завмерло майже посеред озера, одразу все зрозумів:

— Що, снасть украло? Чого ж ви задрімали? Два такі рибалки — й прогавили! А ви знаєте, які тут лини водяться? Одного лина вистачить, щоб утрюх наїстись. А коропи ще більші, бо ніхто їх не полохає й не ловить. Може б, і ловили, якби до села було ближче.

Отак бубонячи, почав роздягатись, а потім і в воду поліз. Дениско одним оком за поплавцем другої вудочки стежив, щоб і тут не прогавити, а другим — як дядько бреде по воді, а потім вплав пустився. Щойно до вудлиська наблизився, як воно зрушило з місця й стало тікати. Дядько швидше поплив, а воно — ще швидше. Коли дядько спинявся, то й вудлисько спинялось оддалік. Зрештою, він, видно, зморився, бо неквапом став гребти до берега.

— От окаянне, — говорив, усівшись на стовбурі верби. — Видно, чимале щось попалося й хитре, бо хіба не поповодило мене? Може, навіть сом, га?

— Хіба тут соми водяться? — поспитав Дениско. А батько в цей час мовчав, про своє щось думаючи. І мав такий вираз обличчя, ніби знає якусь таємницю...

— А чому б їм тут не водитись? Озеро це не зовсім і озеро, з нього веде риштак до ставу, по тому риштаку вони й запливають.

— Але ж у риштаку води мало!

— То й що? їм багато не треба, аби хоч трохи, то він і по траві може доплуганитись. Ті соми до всього вдатні.

Позирнув на мовчазного батька, ніби сподівався щось почути від нього, далі ж вів так:

— З рибами всяк буває, можуть не тільки пливти по воді, а й по землі повзти. Я недавно читав про це в газеті... А хочеш, — лице його подобрішало так, що, либонь, і не могло б добрішим бути, — я одну okazію розповім... Ось бачиш мій курінь? — і він обернувся, показуючи пальцем на курінь.

— Бачу, — Дениско й собі обернувся, наче сподівався побачити вже якийсь інший курінь, а не той, що бачив донедавна.

— Так от, лежу я собі недавнечко, від сонця сховався, бо припікає, кляте. Коли це як захурчить щось над головою, як упаде в куток за моїми ногами, як заб'ється там, як завовтузиться. Я глядь — аж це яструб-перепелятник товчється в кутку. Я його, капосного, хап за шию, а він уже в пазурах тримає горобця! Бач, це ж той нещасний горобець тікав од нього, в мій курінь шаснув, а яструб не побоявся слідом за ним ускочити. Мене таке зло взяло, як трусонув ним, то одразу й випустив бідолашного горобчика! Бачив би ти, як дременув, наче й не було. — Замовк, а потім показав на озеро: — Знов попливло вудлисько. Це ж затягне кудись, що й не знайду потім.

Тим часом батько підсік один за одним двох окунців. Протягнув їм шворку попід зябра, пустив у воду, а кінець шворки прив'язав до сучка на вербі.

— А що ж із яструбом? — запитав Дениско, якому вже несила стало чекати, коли дядько сам здогадається сказати про те.

— Яструб? — перепитав дядько й наморщив чоло. Видно, не хотів казати правду. — З яструбом нічого, що з ним статись могло... — Й не доказав-таки, хоч Дениско й

дивився на нього благально. — Я, хлопче, якби ти тільки хотів, можу стільки наторочити, що й не запам'ятаєш усього.

— Що правда, то правда,— зрештою обізвався батько. — Павло тримає в голові сто міхів гречаної вовни, та й ті неповні.

— Бо тримаю. З моєї пам'яті й крихітка не звітрюється, все там. Кого хоч можу заговорити. І то тільки своє розказую, а якби й чуже взявся переповідати? Ого-го! — вигукнув і сам здивований усім багатством історій, випадків, okazій, які він знав.

Ще зловилося кілька линків, два чималі ко-ропчики — от і на юшку вистачить. Дорослі взялися чистити рибу, а Дениско гайнув збирати паливо для багаття — всохлі бур'яни, торішній очерет, вербове гілляччя, лозу.

Скоро багаття вже розкладено, підпали — й горітиме.

— Ану принеси води, — мовив дядько Павло й подав Денискові закіптюжене відерце, що, видно, й трималося в курені саме для таких okazій. — Тільки бери воду не там, де рибу ловили, де топтались, а відійди ген отуди...

Нагнувся Дениско зачерпнути води, аж глянь — вудка ота, що вкрато,— погойднується коло самого берега. Крадькома ступив раз та вдруге, схопився за вудлисько обома руками. Серце завмерло, коли смикнув із усієї сили. Вудлисько злетіло високо, засвистів гачок, на якому вже ні риби, ні черв'ячка.

— Ти бач,— узявся роздебендювати дядько Павло, оглядаючи вудку, — це ж воно, сатана, поводило-поводило мою снасть, а потім відчепилось — та й привіт! Не дурне-таки попалося, присій-бо. Зуміло вудку з-під самого носа вкрати, а потім і з гачка зіслизло... Ну, я тут не останній день, ще попадеться, окаянне, я його по розірваній губі впізнаю чи ще по чомусь...

У відерці незабаром запарувала юшка, лос-кочучи Денискові ніздрі, й він ковтав слину, бо таки зголоднів за день. Сонце висіло над самим обрієм, і від коней, що паслись неподалік, уже стелились довші тіні.

Батько сидів на траві, підібгавши ноги, дивився на вогонь, мовчав, і Денискові знов подумалось, що батько знає щось важливе — й про те, чому горить хмиз, і звідки цей вогонь узявся, й про те, чому сонце світить і за край землі сідає, й де зараз плаває ота риба, що зуміла відчепитися з їхньої вудки. Батько мав усе це знати, як багато й іншого, але мовчав, оберігаючи свою таємницю, а Дениско не зважувався запитати. Запитати не зважувався, а сам здогадатись не міг, і від того в хлоп'ячих грудях щось болісно нило й завмирало.

Коли юшка вміла, дядько Павло дістав із куреня три дерев'яні ложки, дав кожному.

— А їстимемо з відра, так смачніше.

І справді-таки, нічого смачнішого Дениско не їв у житті, як та юшка, що її скуштував у вечірньому лузі! Сюрчали коники, на озері кумкали жаби, при обрії ще дотлівало трохи сонячного вогню. Неподалік ходили коні, а коло них гасав по лузі з одного краю в другий білястий лошак. Дядько Павло їв, присьорбуючи, а заодно ще й устигав розказувати.

— Нічого не забувай, Дениску, все пригодиться. От якусь дрібницю знаєш — знай, не спекуйся її, вона пізніше знадобиться. Одне до одного, одне до одного — от і життя саме зрозумієш, як у ньому все ведеться, що й до чого.— Глибокі його очі стали наче ще глибші, обличчя поблискувало міддю. — Розказати про яблуню?

— Яку яблуню?

— А таку, що в мене любісінько росте в садку.

— Ну, розкажуйте, — нехотя мовив Дениско, сумніваючись, чи можна розповісти про яблуню щось таке, чого б він не знав.

— Яблуня як яблуня росла,— дядько хитрувато підморгнув Денискові.— Така, як усі інші. І яблука родила як яблука... А то одної весни зацвіла лише з того боку, з якого сонце світить. А з темнішого — хоч би одна квіточка! Жодної нема! Мене ж інтерес розпирає, чого це так, щодня до яблуні навідуюсь. Уже й цвіт опав, уже й зав'язь є, уже й зеленушки поз'яв-лялись. Ну, думаю, вмерло пів'яблуні, доведеться зрубати... Аж це в липні вже, добре пам'ятаю, прийшов до неї й очам не повірив. Бо з того темного боку пуп'янків повисипало стільки, як не перед добром.

— Пуп'янки посеред літа? — здивувався Дениско. А батько сидів мовчки, слухав, хоч, либонь, уже знав про okazію з яблунею.

— Ото ж бо й воно, що посеред літа! Ви тільки подумайте — з одного боку яблука досягають, справжнісінькі, такі, як і на інших яблунях, а з другого боку цвіте! Ну, одцвіло, і, як годиться, зав'язь, та й рясенько її, бо ж і цвітом було гілля обкидане. Мене вже й острах перед тією яблунею бере, бо ніколи в моєму садку таке не траплялось, і від людей не доводилось чути. Смішно тепер казати, а я тоді й торкнутись боявся до тих яблук.

— А потім їли? — запитав Дениско.

— Ну, потім їв, звісно... Під осінь попадали вони, а з другого боку — зовсім зелененькі, завбільшки з голубине яйце. Хай ростуть, думаю, до чого вони доростуть. А в жовтні позривав, бо похолодало, то могли померзнути. Хоч боязко, а кортить спробувати, які на смак. Спробував — кислі, аж зуби ламає. Але не дивно, що кислі, бо зелені зовсім. Дивно, що всередині всі без насіння, порожні-порожнісінькі.

— Як це? — не міг повірити Дениско.

— Я й сам не вірив! Розрізав друге яблуко — те ж саме, третє порожнє, четверте.

— А далі? — злетіло з Денискового язика.

— Гм, далі... Далі таке, що ти й зовсім не повіриш!

Дениско й справді приготувався не вірити — цей дядько Павло чого хоч наговорить. Поглядав на батька, в того очі грали розумом, і Дениско був певен: батько все знає, потім розтол-кує цю дивину.

— Далі,— провадив дядько,— яблуня знов зацвіла, з сонячного боку. Зацвіла в листопаді, то скоро морози попекли на ній цвіт.

— А якби не попекли?

— Хтозна, що сталося б, якби не попекли. А так облетів на ній цвіт,— і все, зима обля-глась.

— А нарік що було?

— Нарік? Нарік зацвіла вона вся, і вродила непогано. І вже такою й залилась...

— Якого ж вона сорту?

— Сорт простий — папіровка.

— Ну,— обізвався батько,— ви всього не перекажете, що знаєте, а нам пора й додому йти.

— А правда, що не перекажу,— згодився дядько Павло.— Бо маю таку голову, що все тримається в ній... А ви оце чого з сином полями ходите? — нарешті зважився запитати.

— Хай подивиться. Та й я подивлюсь. Бо от наче бачив учора чи позавчора все це, а сьогодні воно — немов інше, наче вже не таке. Дивина та й годі.

— Чого ж дивина? — заперечив дядько Павло.— Й мені так здається. А найбільше дивуюся сам собі. Що наче тим самим чоловіком залишаюсь, а в той же час — наче інший.

— Ну, йдемо вже,— всміхнувся батько. — А то затіяли балачку, що в Дениска вуха пов'яли.

— Не пов'яли ... — майже прошепотів.

Потім ішли вони лугом; трава вже стала вогкувата й прохолодна, посвіжіла. Дениско оглянувся кілька разів — дядько Павло стояв коло куреня й дивився їм услід. А скоро й не видно його стало, лиш угадувались оддалік якісь тіні, що мали бути куренем, дядьком Павлом і кіньми.

Знову йшли через жита. Денискові страшно йти ззаду — все здавалось, що хтось тупцяє за спиною, то перебіг поперед батька. А попереду здавалось, що батька не стало раптом, що Дениско сам іде,— й тому оглядався він. Оглядав-ся-оглядався, а потім знову перебіг назад.

"Тату,— хотілося сказати,— ну чому ти сьогодні мовчиш і мовчиш? Що ти таке знаєш і мені не хочеш сказати? Боїшся, що не зрозумію? Ти не бійся, я все зрозумію... Ну скажи, скажи..."

Так вони повертались додому; пахл